

ערך פועלתו של הרא"ם לונץ לשעתה ולדורות

מאת

א. י. קְרָנֶר

מאמצע המאה הי"ט ואילך חלקים של מלומדים מזורע ישראל בכל ענפי המדע רב מאהוו מנייננו בקרוב עמי התרבות הגבוהה. רק בפינה קטנה אחת של המחקר המדעי היה חלקו דל עד לפני 25-30 שנה, ופינה זו היא חקירת ארץ-ישראל בעבר ובתהו. בין גדולי החוקרים, שהניחו במאה התשע-עשרה את היסודות לטופוגרפיה ההיסטורית של ארץ-ישראל, לארכיאולוגיה שלה, לגיאולוגיה, לגיאוגרפיה הפסיכית, לאקלימטולוגיה, לתורת הצומח והחי — אין אנו מוצאים שם יהודי אף אחד. גם החוקרים בחכמת ישראל עסקו רק מעט בדעת ארץ-ישראל, ורק אחדים מהם ביקרו בארץ, ואף הם הסתפקו בראיות "ארבע ארצות הקודש" בלבד. שמות יהודים נמצאים בין השירים הנועזים. שחקרו בארץ הציר הצפוני ובלב אסיה ואפריקה ובערב, אבל לא בין גדולי התיאורים החוקרים בארץ-ישראל. לרבי אשטור הפרחי, איש בית-שאן בן המחזית הראשונה של המאה הי"ד, שידע להשלים את המחקר הטופוגרافي הספרותי בסירות שטייר בארץ שבע שנים ולהשתמש בשמות הערביים לזיהוי מקומות הנזכרים בתנ"ך ובספרות התלמודית, לא כמו יורשים מבני עמנוא משך 550 שנה. בדריכי החוקר היהודי מימי הביניים הלך הנוצרי האמריקני אדוארד רובינסון, שלא שידע את פועלו. לעומתו של חוקר-סieur זה דל חלקו של בן דורו היהודי הירושלמי, רבי יהוסף שווארץ, שננד יותר באירופה ונאמריקה בתור שדר' משנדט ונסע כחוקר בארץ-ישראל.

ארבע שנים לאחר פטירתו של ר' יהוסף שהלך לעולמו בש' תרכ"ה (1865), עלה ארצה נער בן שלוש-עשרה מקובנה שבלייטא, הוא אברהם משה ב"ר צבי לונץ, שהריח כבר בגולה מריח ההשכלה, ואף בירושלים לא מנעו אותו חורי מלמד לשונות זרות ומלעין בספרייה-חול. נער זה ראה את אשר עשו או חוקרים בריטיים, צרפתים וגרמנים לידיעת עברה של ארץ-הקודש, וקיבל על עצמו ללקת בעקבותיו של אשטור הפרחי. ב"ראש דבר" לחיבורו הראשון בדעת ארץ-ישראל, במורה הדרך הקטן שלו "נתיבות ציון וירושלים"

(עמ' ט'). חזר לונץ בן העשרים כמעט על דברי הפרחי: "זה שבעה" (!) שנים מעט באתי להסתה בנהלת ד' בע"ק ירושלים ת"ו. במשך השבעה שנים שמתה את לביו לתהו ולחקר אחרי תוכנות וטבח הארץ הטובה הזאת, מצבה ועמדה על פי חוקי הגאוגרפיה החדשה לשלת שלשות חילקה; דרשת בספרים חכמי עמיינו אשר קדמוני וגם מספרי חכמים לשונוותם לא מנעה את ידי, חקרה ודרשתי עד מקום שידי מגעת רק למען בוא עד תכלית מהות ומוג הארץ המהוללה הזאת" *).

בתקופתו של לונץ לביקורי עטו בידיעת ארץ-ישראל חשובה המגמה מן היכولات. לנץ "חקרי" שבע שנים מאז בואו — והוא בשנותיו הי"ד — כשבע שנים מחקרו של בעל "כפתור ופרח", שבא לארץ בגין מבורג וכבר היהسلم בחורתו ובידיעותיו. מתוך רצונו העז ואהבתו לחקר הארץ המשיך לונץ למדוד עד יומו האחרון. ואולם קרה אסון לו ולחקרית הארץ ישראלי היהודית, שלונץ חש עולמו כשנתים וחצי לאחר הופעת "נתיבות ציון וירושלים", ומאו נערו בעיני אחרים בקריה בספרים ובראיית הארץ. התקדמותו בארכו השונות שבין "נתיבות ציון וירושלים" ובין הכרך הראשון של הקובץ "ירושלים", שהוא מוקן לדפוס בשנת תר"מ, היא עצומה בדיקוק המדעי, ברוחבות האופק, בעומק ההבנה ובטונון הענייני המשוכלל. הרחוק כרחוק מזרוח ממערב מסגנונות של המשכילים בגולה באותו זמן, כגון סוקולוב ב"מצוקי ארץ" שלו. לנץ וחבריו המשכילים המעטים שבירושלים באו בגע עם חכמי הספרדים, וגע זה היה בהכרח בעברית, ומכאן בא הגוון של לשון היה בסגנון דבריהם.

לונץ העיור הוא אחד הספרים הפוריים ביותר בשדה ידיעת ארץ-ישראל. חלק עטו בשנים-עשר כרכי הקובץ "ירושלים" (כרך אחד הוא כפול, ועל-כן הכרך האחרון הוא הי"ג במנייננו) ובכ"א החוברות של "לוח ירושלים" שקול כנגד חלקם של עשרות משתפים, ולא רק בכמותו אלא גם בערכו לדורות. חידושיו המדעיים של לונץ, כמוות כחדושים של המשתפים כמעט כלם, לא היו מקובלים על החוקרים בשעתם, ועוד פחות מכן הם מקובלים היום, אבל

*) אשטור הפרחי כותב בספרו "כפתור ופרח", הוצ' לונץ, עמ' ג': "הנה נא הוואלי לבודוק ולחשוף ולפשפש ולהודיע ולהגיד לטפר ולהעיר עם מה שהראוני מן השםיט ענייני עיר האלחים ירושלים ומקדשו המקודש ואדמת ישראל ושאר נחלתו... בפלגת אדמת ישראל בחול עליון עברתי, עירותיה מדינותיה וכרכיה רובם דרכתי"... ובעמ' רפ"ג הוא אומר: "הן הילוי כשתי שנים בגיל דוש ותווך ועוד חמיש שנים בשאר ארצות השבטים לא מנעמי עצמי שעא אחת מרוגל את הארץ..."

"החדושים" משלו הם רק מקצת מה שפרטם, ורוב הספרים שהוצאים לאור הם מסמכים היסטוריים ופרטים — פירורים היסטוריים שצירפם בסקרנות על תולדות היישוב, פולקלור ומנהגים שבטלו היום, ואילו לא רשם היו נסחים או צרך היה לאטפס מאוצרות ארויות המפוזרות במאות ספרים. רישומו עלי מאירועות השנה הם עצשו מקור ההיסטורי, שערכו לא פחות מערך הדיניס-זהחשבונות של הקונסולים השונים למשרדי-החו"ז שלהם, ולנו הם יותר מזה, שהרי הקונסולים לא התענינו הרבה בעסקיהם של היהודים. לנץ רושם כל פסעה דקה שנעשתה בתקדמות היישוב בחומר וברוח. באסיפה חומר פרט לפרט ובבירור כל פרט לאmittio לא ידע ליאוט אף בימי זמנו, שקופה עליו כבר בשנות החמישים לחיו עם מות אשת נעריו. הכרתו לפני היותו בן שים וכבר נרא זקן, ובכל זאת הסתובב ברחובות ירושלים, שלא ידעו עדין את פגע המכוניות, והוא, מאור-העינים, לא זו בלבד שהתמצא ברחובות היהודים בעיר העתיקה והחדרה אלא אף היה יוצא ונכנס ללא קושי בשכונת הנוצרים. פעם דרושים היו לו כמה אותיות יוניות שלא נמצאו בבית הדפוס שלו, לצורך סידורה של מלאה שאחד המחברים כתבה יוונית במאמרו, והזקן העיוור הלח ל"ד"ר היווני" (המנזר היווני) בעיר העתיקה, כדי לשאול שם את האותיות הנצרכות לו.

ירושתו של לנץ לדרכו היא בעיקר בחומר ההיסטורי שהניח לנו בכתביו. "ירושלים" הקובי"ז ו"لوוח ירושלים" הופיעו בשעתם מהדורות קטנות שנשלחו ברובן הגדל לגולה האירופית, ושם נעלמו בימי השואה. מכלולים שלמים של "ירושלים" הם יקרים המציאות בדורנו המתעניין בידיעת הארץ, ומן הראוי שילקטו מתוכה הקובי"ז ולהו את החומר שעדין לא אבד ערכו ויוציאו אותו לאור בכרך אחד לתועלת הרבים. ואין צורך שכרכך כזו ייטול פרי עטו של לנץ חלק בראש.

חומר שאין לו עוד ערך לבני דורנו אבל ערכו גדול היה בשעת הדפסתו, הם המארים על עתיקות הארץ, שהם סיוכומים שוים לכל נפש מחוaziות המחקר של חכמים לא-יהודים. לנץ בעצמו כתוב כמה וכמה מארמים כאלה, קצחים ארכויים ורוביים קצרים, ואף המrix' אחרים שייכתו, כגון את מיכליין ואת רפאליא (רפאלוביין). בזה הפיז' ידיעות חשובות על עברה של הארץ ופקח עיני רבים שיסתכלו בהבנה בשידי העתיקות.

הרא"מ לנץ הוא תופעת-פלא בהישגיו המדעיים שהשיג ללא לימוד השכללה שיטתיים ועל אף מומו הנורא. אין לדמות את פעולתו למען ידיעת

הארץ ועברה לו של אחד מגדולי החוקרים הנוציאים מארצאות המערב שפעלו בדורו בארץנו, אבל במחנהו שלנו הוא הדמות הראשונה במעלה בין העוסקים בדעת ארץ-ישראל בתקופה שבין אשתורי הפרחי והאוניברסיטה העברית, חוקרים יהודים בעלי שיעור קומה מדעית גבוהה, שהיו בתקופת ההתבולות, לא עסקו בארץ-ישראל, בשם שכל ענין יהודי זר היה להם, ובעלי "חכמת ישראל" היו רוחקים מהסתכלות מוחשית לא פחות מן הרבנים של הדור הישן; הם לא הילכו בעקבות אשתורי הפרחי, ורק אברך משכיל מירושלים בחר לו דרך זו ולא הספיק לצעוד בה את צעדיו הראשונים עד שירד עליו ערפל העורון. ואולם כמעט שעה הציל את כבוד האומה בתחום ידיעת מולדתה.

לדמותו של לונץ

(וכרונוגרפיה)

מאת

רחל בן-צבי ינאית

הכרתי את החכם אברהם משה לונץ מן הימים הראשונים לעלייתם לירושלים. הדבר היה בקיץ 1908. קומץ חברים התקבצנו באותו הקיץ בירושלים, חולמים על הקמת הריסותיה של העיר, על בנין הארץ, ומתלבטים בבעיה: כיצד לשפר את תנאי העבודה של הפועלים. כיצד לקרב זה לזו את העובדים בני העדות השונות, כיצד לכבות את הלבבות לרעיון התחייה לשחרור האומה על-ידי העבודה. התחלנו להתקerb אל פועלי הדפוס הראשונים היו לנו פועלי דפוס לונץ, זה הדפוס שמחוץ לחומה, במרכזה העיר החדשה, בשכונת "אבן ישראל" שברחוב יפו.פה רכשנו את החברים הראשונים לארגון פועלי הדפוס. מה מאד מתפעלים היו לנו לمراقبה של בני העדות השונות, בהם מוגדי פיאות מעדת האשכנזים, וועלם מתימן ומפרט, חבושים תרבושים. הספרים העומדים ליד ארגזי האותיות נראו כתלמידי חכמים. ר' אשר ליב המגיה שקוע היה בעבודתו, כרב הփוף על דף גمرا. בני שבטי ירושלים החלכו פה בעבודה, ובעיניהם כיסוד ראשון לליקוד העמלים שבתוך העדות הרבות שבירושלים. – בבית-הდפוס של לונץ קשרנו קשרי ידידות לא רק עם הפועלים –